

Rusça Makale Özetlerinde Üstsöylem Belirleyicileri: İşlevsel ve Anlamsal Özellikler

DR. ÖĞR. ÜYESİ **NURGÜL BÜYÜKTAŞ***

Öz

Bu çalışma, Rusça yazılmış akademik makale özetlerinde kullanılan üstsöylem belirleyicilerinin türlerini, kullanım sıklıklarını ve işlevlerini inceleyerek, çağdaş filoloji söyleminin temel özelliklerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Araştırmada, 2020–2025 yılları arasında e-library, CyberLeninka gibi akademik platformlarda; SPBGU (St. Petersburg Devlet Üniversitesi) ve MGU (Moskova Devlet Üniversitesi) gibi üniversitelerin nezdinde bulunan dergilerde yayımlanan 100 Rusça makale özeti, basit rastgele örnekleme yöntemiyle seçilerek incelenmiştir. Tarama (betimsel) ve ilişkisel araştırma desenine dayanan çalışmada, Hyland'ın (2005) üstsöylem sınıflandırması temel alınarak, etkileşimli (interactive) ve etkileşimsel (interactional) belirleyicilerin işlevsel ve anlamsal yönleri analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular, üstsöylem belirleyicilerinin yalnızca metin içi geçişleri düzenleyen unsurlar olmadığını; aynı zamanda yazarın söylemsel tutumunu, metnin yapısını ve okuyucuya yönelik iletişim stratejilerini şekillendirdiğini göstermektedir. Günümüz akademik söyleminde yazarlar, bilgiyi okuyucuya açık ve sistematik bir biçimde sunmaya özen göstermektedir. Bu bağlamda, insan merkezli ancak tarafsız bir yaklaşım öne çıkmaktadır. Etkileşimli belirleyiciler içinde özellikle ekleme ve neden-sonuç bildiren bağlaçların yoğun kullanımı, özetlerin mantıklı ve düzenli bir bilgi aktarım yapısına sahip olduğunu göstermektedir. Buna karşın karşıtlık bildiren bağlaçların sınırlı düzeyde kullanılması, özetlerin eleştirel değil, daha çok açıklayıcı bir işlev taşıdığını düşündürmektedir. Metin içi referansların azlığı, özetlerin kaynak metinden bağımsız bir söylem birimi olarak yapılandığını ortaya koyarken; şahıs zamirlerinin ve bilgi konumlama belirleyicilerinin seyrekliği, yazarın kendini geri planda tuttuğu nesnel bir anlatı geliştirdiğini göstermektedir. Bununla birlikte, vurgulayıcılar ve değerlendirme ifadesi taşıyan sözcüklerin stratejik kullanımı, yazarın söylemde tamamen silinmediğini, aksine dolaylı biçimde konumlandığını ve bireysel sesini söylemsel stratejiler aracılığıyla metne yansıttığını ortaya koymaktadır. Bu bulgular, akademik metinlerde üstsöylemin yalnızca biçimsel bir unsur olmadığını; aksine bilimsel nesnellik, yazarın görünürlüğü ve anlam inşası süreçlerinde merkezi bir rol oynadığını ortaya koymaktadır.

Anahtar sözcükler: üstsöylem, etkileşimli üstsöylem, etkileşimsiz üstsöylem, Rus akademik söylemi, bilimsel dil

* Dr. Öğretim Üyesi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Slav Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Rus Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, nurgulozdemir087@gmail.com, ORCID no: 0000-0003-4597-8427.

Gönderim tarihi: 6 Mayıs 2025

Kabul tarihi: 13 Haziran 2025

Metadiscourse Markers in Article Abstracts Written in Russian: Functional and Semantic Properties

Abstract

This study aims to reveal the main features of contemporary philological discourse by examining the types, frequency of use and functions of metadiscourse markers used in abstracts of academic articles written in Russian. In the study, 100 abstracts of articles written in Russian published on academic platforms such as e-library, CyberLeninka and journals held by universities SPBGU (St. Petersburg State University) and MGU (Moscow State University) between 2020 and 2025 were selected and analyzed using simple random sampling method. Based on a descriptive and correlational research design, the study analyzed the functional and semantic aspects of interactive and interactional markers based on Hyland's (2005) metadiscourse classification. The findings show that metadiscourse markers are not only elements that regulate in-text transitions; they also shape the author's discursive attitude, the structure of the text and communication strategies towards the reader. In today's academic discourse, it is seen that authors take care to present information to the reader in a clear, systematic and objective manner; in this context, they adopt an anthropocentric but impartial approach. Among the interactive determinants, especially the intensive use of conjunctions expressing addition and cause-effect indicates that summaries have a logical and orderly information transfer structure. On the other hand, the limited use of conjunctions expressing opposition suggests that summaries carry an explanatory function rather than a critical one. While the scarcity of in-text references reveals that summaries are structured as a discourse unit independent of the source text, the sparseness of personal pronouns and information positioning markers suggests that the author develops an objective narrative in which he/she keeps himself/herself in the background. However, the strategic use of emphasizeers and evaluative words reveals that the author is not completely erased in the discourse, on the contrary, he/she is indirectly positioned and reflects his/her individual voice to the text through discursive strategies. These findings suggest that metadiscourse markers play a central role not only in the formal but also in the processes of scientific authority, objectivity and meaning construction.

Keywords: metadiscourse, Interactive, Interactional, Russian academic discourse, Scientific language

GİRİŞ

Edebi ve bilimsel metinlerde gözlemlenen üstsöylem (метадискурс) kavramı üstdil (метаязык) ve üstmetin (метатекст) gibi ilgili kavramlar arasında yer alır. Üstsöylem veya söylem üstü fikri insan bilincinin refleksif/etki-tepki mekanizmasının işleyişiyle yakından ilgilidir, öznenin çevresindeki dünyayı anlamlandırmasını sağlar. Söylem üstü düşüncesi, yalnızca epistemolojik bir çerçeve sunmakla kalmaz, aynı zamanda metinleri, dünyayı, kültürü anlamlandırmada temel bir bilişsel işlev üstlenir. XX. yüzyılda bilimsel ilgi mevcut bilimlerin, disiplinlerin ötesine çevrilir, böylece *metamatematik* (метаматематика), *metaloji* (металогика), *metatarih* (метаистория), *metafizik* (метафизика) gibi alanların gelişmesine yol açar. Üstdil (метаязык) ve dil-üstü söylemlerin yapısı ilk olarak XX. yüzyıl 30'lu yıllarda Polonyalı mantıkçı

Alfred Tarski tarafından incelenir. Tarski, üstdil kavramını “ilk olarak bir dil-nesnesi ve ikinci olarak dil-nesnesinin özelliklerini tartışmamıza ve onun için bir doğruluk tanımı formüle etmemize olanak tanıyacak bazı ek terimler” içeren bir yapı olarak tanımlamıştır (Тарский, 1972, ss. 140–141). Dilbilimde “üst-dil” terimi, XX. yüzyılın ortalarında yapısalcılığın metodolojik hakimiyeti döneminde bir yer edinmiştir. Yapısalcı dilbilimciler üstdil kavramını sistematik-yapı olarak inceler, “dil hakkında dil” olarak ele alır. Rus bilim insanı Roman Jakopson üstdili “sadece mantıkçılar ve dilbilimciler tarafından kullanılan gerekli bir araştırma aracı değil”, aynı zamanda “günlük dilimizde de önemli bir rol oynayan” iletişimsel bir mekanizma olarak görmektedir (Якобсон, 1975, s. 201). Böylece üstdil mekanizmasındaki insan faktörünün önemine dikkat çekilir. XX. yüzyılın 70'li yıllarında dilbilimci Anna Vejbitskaya, biçim ve eylemlerin doğasına ilişkin belirtilen fenomenin metinsel uygulaması bağlamında “meta metin/ üstmetin” terimini tanıtır; metinde üstmetni ayırmakla metin yapısındaki heterojen bileşenlere dikkat çeker. Böylece, ifadenin kendisi ve ifade hakkındaki ifadeler iç içe geçer, üstmetin unsurları ana metinle paralel olarak bir arada gelişir (Вежбицкая, 1978, s.404). Dolayısıyla, Vejbitskaya üstmetni “bir ifade hakkında bir ifade” olarak tanımlar. Böylece, sadece dilbilimsel nitelikteki çalışmalara indirgenmemiştir, üstdil kavramına kıyasla üstmetin kavramının kapsamı önemli ölçüde genişler. Üstmetin kavramı bağlamında öznel kiplik ve değerlendirmenin çeşitli işaretleyicileri “sözün meta düzenleyicileri” olarak adlandırılır (Вежбицкая, 1978, s. 409–420).

Metin içinde ana metne eşlik eden, yorumlayan, destekleyen, düzenleyen başka bir metin bulunabilir. Söylem, “metin ötesi bir yapıdır” (Чернявская, 2017, s.139). Bu durumda metin iki bileşenden oluşur, ifadenin öz ve kavramsal bilgilerini içeren temel kısım ve bir dizi bilgi sunumunu sağlayan düzenleyici, bağlayıcı veya okurun dikkatini etkileyen anlamsal işlevlere sahip üstsöylem bileşenidir. Üstsöylem, “söylem hakkında söylem ya da iletişim hakkında iletişim”dir (Vande Kopple, 1985, s. 83). Üst söylem terimi “söylem içinde söylem” ve “söylem hakkında söylem” olmak üzere iki ana yaklaşımla ortaya konulmuştur. Üstsöylem kendi iç yapısı, metnin yapılandırma birimleri, bilgi alıcısının algılamasına yönelik düzenlenmesi, organize edilmesi gibi yapısal açıdan ele alınır. Diğer taraftan metnin oluşturulma zamanı ve algılanma zamanı, araştırmanın hangi aşamada olduğu, araştırmaya yaklaşım ve araştırmada kat edilen yol gibi parametreleri dikkate alarak üstsöylemin pratik bağlamını inşa etmek mümkün olur. Üstsöylemin söylem içinde söylem olarak anlaşılması sadece dilbilim araştırmalarında değil kitle iletişim araçlarında görülür. Nitekim internetin teknolojik imkanları ve ortaya çıkardığı sosyal ağların neden olduğu iletişim devrimi bu bağlamda yeni araştırma alanları açar. Rus bilim insanı Boris Yakovleviç Misonjnikov medya yayınları kapsamındaki okur yorumlarını üst söylem oluşumunun bir konusu olarak değerlendirmektedir. Misonjnikov’a göre üstsöylem “sosyal, bilimsel-bilişsel, ruhani, kültürel ve diğer birçok uygulamanın en derin alanlarını kapsar. Üstsöylem bir insan neslidir ve onun bilişsel metodolojisinin konusudur” (Мисонжников, 2020, ss. 268–269). Üstsöylemin dilbilimsel öğelerinin, refleksif cümle kalıplarının oluşması ve bunların dile, konuşma biçimlerine yansması neredeyse yüzyıllık bir geleneğin varlığına işaret eder. Bahtin’in metinlerarasılık kavramını temel alan; seslerin çokluğunu gösteren anlamlar içeren; karşılıklı diyalog içinde kendilerini gösteren farklı sosyal karakterlerin bakış açıları yansıtan diyalojizm (Бахтин, 1979) teorisinden ve bu teorisinin akabinde

muhatapları diyaloga dahil etme fikrinden (Martin vd., 2005) yola çıkarak bilimsel makale özetlerinde yazarın var oluş biçimi, kendini sunuş biçimi; kendini ve okuru konumlandırması yapısal olarak gözlemlenebilir. Üstsöylem öznelarasıdır, “belirli bir söylem türünün tartışıldığı ve değerlendirildiği dilsel-kültürel bir alandır” (Чумаков-Жуны, 2007, s. 334). Bu durumda üstsöylem birimleri Rus filolog Mihail Gasparov’un deyimiyle “dilsel deneyimin ‘monadları’ olarak iletişimsel fragmanlar” ile ilişkilendirilebilir (Гаспаров, 1996, s.124). Alan yazında sırasıyla üstdil-üstmetin-üstsöylem terminolojisi görülür, her ne kadar farklı terminoloji ve kullanım dinamiklerine sahip olsalar da temelde analiz edilen dilbilimsel olgular benzerdir. Üstdil, sistem-yapısal; üstmetin, insan merkezci (antroposentrik); üstsöylem, bilişsel-söylemsel olarak ayrışır. Bazı bilim insanları ise (Рябцева, 1994, ss. 82-83) üstsöylem terimi ile üstdil ve üstmetin kavramlarını eşanlamli olarak kullanır.

Dilbilimsel çalışmalarda üstmetin teriminin yerini ilk kez 1959 yılında Amerikalı göstergebilimci ve dilbilimci Zellig Harris tarafından kullanılan üstsöylem terimi almıştır. Bilişsel-söylemsel araştırma paradigmasının oluştuğu XX. yüzyılda üstsöylem araştırmaları yaygın olarak görülmeye başlanmıştır. Üstsöylem, statü odaklı (kurumsal) veya kişi odaklı söylemin anlam akışına dahil olan pragmatik nitelikteki bilgiyi yoğunlaştırır, ortaya çıkarır ve gösterir. İngiliz dilbilimci Ken Hyland’ın aktarımı ile Harris, üstsöylemi (metadiscourse) “okurun metni daha iyi anlamasına yardımcı olmak için metni oluşturan yazarın girişimlerini temsil eder” (Akt. Şen, 2021, s. 276) şeklinde tanımlamaktadır. Harris’in tanımını tamamlayan Vejbitskaya, metnin yazarının aynı zamanda bir yorumcu rolünü de yerine getirdiğini belirtir (Вежбицкая, 1978, s. 420). Üstsöylem okur-yazar arasındaki iletişimi sağlar, okurun metni anlamlandırma sürecini yönlendirir. Okura iletilmek istenen bilgi (yazar > iletilen bilgi > okur), akademik söylem ve okur iletişimini sağlayan dilsel araçlar üstsöylem kavramı bağlamında aktarılır. Geleneksel olarak üstsöylem üç iletişimsel işlev ile ilişkilendirilir. İngiliz bilim insanı Michael Halliday’ın Dizgeci İşlevsel Dilbilgisi’de belirttiği gibi dil iletişimsel işlevleri fikirleri temsil etmek için düşünsel (ideational); başkalarıyla iletişim kurmak, duyguları ifade etmek için kişilerarası (interpersonal); metinleri düzenlemek için ve bilgilerin tutarlı bir şekilde ilişkilendirilmesiyle metinsel (textual) işlevlere sahiptir (Halliday, 2004). Üstsöylem kavramı Williams (1981), Van de Kopple (1985) ve Crismore (1989) gibi araştırmacıların öncül çalışmaları ile şekillenir. Hyland (1998, 1999, 2000 ve 2005), son yaptığı çalışmada günümüzde ve çalışmamızda esas aldığımız güncel üstsöylem modelini geliştirir. Hyland (1998), çalışmamızda esas alacağımız üstsöylem belirleyicilerini metinsel / bilgi odaklı etkileşimli üstsöylem ve alıcı odaklı etkileşimli / kişilerarası üstsöylem olarak ikiye ayırır.

a. Metinsel üstsöylem

Bilgi odaklı etkileşimli ögeler yardımıyla tutarlı ve ikna edici biçimde söylem ve metin algılanması için düzenlenir. Okur için rehber niteliğindeki yönlendirmeler, işaretler içerir; yazar-okur ilişkisi kurulur. Metinsel üstsöylem, mantıksal bağlayıcılar (transitions), çerçeve belirleyiciler (frame markers), metiniçi belirleyiciler (endophoric markers), tanıtlayıcılar (evidentials), açımlayıcılar (code glosses) gibi bilgi aktarımının tutarlı ve anlaşılır bir şekilde yapılması için beş alt başlıktan oluşmaktadır.

1.Mantıksal Bağlayıcılar

Mantıksal bağlayıcılar söylemdeki gelişmeleri, fikirlerin birbiriyle bağlantılarını yorumlanmasını sağlar. Sonuç, karşıtlık, neden-sonuç ilişkileri, ekleme, karşıtlık anlamı veren bağlaç ve zarf (но — ama, однако — ancak, и — ve, поэтому — bu yüzden, кроме того — üstelik) kullanımlarıdır. Ana cümleler arasında anlamlı bağlantı kurar ve metnin anlaşılmasına olanak sağlar.

2.Çerçeve belirleyicileri

Metni oluşturan öğelerin sırasını ve yapısını (во-первых, во-вторых, в третьих — ilk olarak, ikincisi, üçüncüsü) belirleyen; özetleyen ve genelleyici (в заключение); söylemin hedef ve amacını (цель этой статьи/целью данной статьи — bu makalenin amacı) belirten ve konu değişimi (следующий — bir sonraki) ifadeleridir. Metindeki argümanları sıralama, konu değişimlerini ve bölümlerini gösterme ve amaç bildirme işlevinde kullanılır. Metnin çizgisel olarak gelişimini ortaya koyar.

3.Metin içi belirleyiciler

Metin içi belirleyiciler bağlamda önceki ve sonraki ifadelere (как показано выше/ниже — yukarıda/aşağıda belirtildiği gibi) gönderimde bulunur, ek bilgi sunar. İfadeler arasında ilişki kurar, okurun metni anlamasını kolaylaştırır.

4.Tanıtlayıcılar

Metin dışındaki dış dünyadan tanık gösterilmesi ve başka çalışmalardan alıntı ifadelerin kullanılmasıdır. Delil sunar, metnin gelişmesine katkı sunar ve fikri güçlendirir.

5.Kod Çözümleyiciler

Önermeyi ayrıntılı açıklama veya ifadeyi ek bilgi sunarak genişletme işlevi görür (то есть — yani, а именно — aslında, что означает/означает — demek oluyor ki). Örneklem ve açıklama bildiren ifadeler olarak çeşitlenir, örnek olarak mesela (например — örneğin), gibi (как — gibi); böylece aktarılmak istenen bilgi iyice anlaşılması için yeniden düzenlenerek, örneklendirilerek başka şekilde aktarılır.

b. Alıcı odaklı etkileşimli üstsöylem

Öznesiz, nesnel, bilgilendirici ve gerçekçi yapılar olan bilimsel metinler ikna edici, güvenilir özellikler taşır. Yazar-okur iletişimi, yazarın savunduğu görüş hakkındaki öz değerlendirmeleri alıcı odaklı etkileşimli öğeler aracılığıyla okura sezdirilir. Okurun metnin içeriğine dahil olması sağlanır. Alıcı odaklı etkileşimli üstsöylem öğeleri değerlendirici, ikna edici, neden sonuç ilişkisi kurucu bir rol edinir, yazarın düşünce, görüş ve bakış açısını aktarmayı sağlar. Araştırma sorusunu tanımlamanın gerekliliğini, önemini, yükümlülüğünü ifade etme biçimidir. Beş alt başlıktan oluşur; kaçınmalar (hedges), vurgulayıcılar (boosters), tutum belirleyiciler (attitude markers), kendinden söz etme (self mentions), katılım belirleyicileri (engagement markers).

1.Kaçınmalar

Bilim dilinde kesinliğinden emin olunmayan durumlarda olasılık bildiren ifadelerdir. Yazarın sorumluluğunu kısıtlar, dili yumuşatır. Kaçınmaları ifade eden birimler yazarın bireysel konumunu vurgular, yazarın kesin bilgiden ziyade akıl yürüterek iddia ettikleri konulara dikkat çeker, böylece okura yorum yapabilmesi için imkân verir. Tipik kaçınmalar öğeleri modal fiil *-e bilmek* (мочь); yüklem *-e bilmek* (можно); belirsizlik anlamı taşıyan fiiller ve ifadeler *казалось бы, видимо* —

görünüŖe göre, *возможно* — *muhtemelen*, (*мне*) *кажется* — *bence*, *может быть* — *belki*; giriş sözcükleri *можно* — *olabilir*, *вероятно* — *mümkündür*, *наверное* — *muhtemelen*, *вряд ли* — *olası değil vb.* gibi birimlerden oluşur.

2.Vurgulayıcılar

Kaçınma ögelerinin aksine bilim dilinde emin olunan durumlarda kullanılan kesinlik belirten ifadelerdir. Yazar aktardığı sözlerin doğruluğunu ve kesinliğini tartışmaya açmaz, ifadelerinden emin olma anlamını içerir. En tipik güçlendirici ögeleri ise *должен, необходимо* — *gerekir, без сомнения* — *şüphesiz*, *нельзя* — *olamaz, разумеется* — *kesinlikle*, *безусловно* — *koşulsuz, бесспорно* — *tartışılmaksızın*.

3.Tutum belirticileri

Rasyonel sonuçlardan ziyade yazarın olumlu-olumsuz tutumunu, duygularını ve onayladığı, eleştirdiği bakış açılarını belirten ifadelerdir. Seçilen konu hakkında yazarın görüşünü ifade eder. Tipik tutum belirleyici ögeler ise *любопытно* — *merak uyandırıcı*; *это страшно* — *korkutucu*; *к сожалению, увы* — *ne yazık ki*; *хорошо бы* — *iyi olurdu*, *согласен/согласна* — *несогласен/несогласна* katılıyorum/katılmıyorum şeklindedir.

4.Bilgi açısından konumlanma belirleyicileri

Yazar-okur iletişimini sağlamak için kullanılan söyleneni vurgulayıcı, ilişki belirleyici ifadelerdir. Okura yakınlık göstererek dikkat çekilmek istenilen konu işaret edilir.

5.Kendinden söz etme

Akıl yürütme sürecinde yazar kaçınılmaz bir biçimde kavramsal ve düşünsel alana kendi izlenimini yansıtır. Birinci tekil ve çoğul şahıs zamirleri kendinden söz etme işlevini yansıtmak için kullanılabilen dilsel birimlerdir (Şen, 2020, s. 62). Metinde şahıs zamirleri ve iyelik zamirlerinin kullanılmasıyla (*я* — *ben*, *мы* — *biz*, *мой* — *benim*, *наш* — *bizim*, *нам* — *bize*, *нами* — *bizimle*) yazarın metindeki temsili, okurla iletişim-etkileşim kurma yolludur. Yazar bilimsel metinlerde kalıp ifadeler *на мой взгляд* — *görüşüme göre*, *на наш взгляд* — *görüşümüze göre*, *по-моему* — *bence* fikir, düşünce ifade eden yapılar *я убежден* — *ikna oldum*, *я думаю* — *düşünüyorum* gibi farklı biçimlerde yer alır.

Hyland'ın üstsöylem modeline genel olarak bakıldığında bu unsurlar yazarın metni akademik bir biçimde düzenlemesine yardımcı olur. Yazarın oluşturduğu metin bir diyaloga dönüşür ve okurun seçilen konuya daha kolay odaklanması, ikna olması mümkün olur. Dolayısıyla, üstsöylem ögeleri yalnızca metnin bir sistem içinde düzenlenmesine yardımcı olmakla kalmaz, aynı zamanda metne yazar-okur iletişimi, diyalojikliği özelliği kazandırır. Böylece üstsöylem ögeleri birbiriyle ilişkili iki önemli işlevi yerine getirir: birincisi, metnin parçalarını bir bütün halinde birleştirir ve ikincisi, metnin yapısı hakkında gerekli açıklayıcı bilgileri sağlar.

Bilimsel metinlerle ilgili yapılan çalışmalarda nesnel anlatımın, bir başka deyişle edilgen ve kişi bildirmeyen (İng. impersonal) ifadelerin kullanıldığına yönelik çalışmalar (Hyland, 2005; 2010; 2015; Mur-Duenas, 2011; Varastehnezhad ve Gorjian, 2018; Wei ve Duan, 2019) bulunmaktadır. Dilbilim literatüründe en geniş çalışma alanı "bilimsel üstsöylem" konusuna ayrılmıştır Шаймиев, 1999; Нефедов, 2013; Золотухин, 2022; Андрющенко, 1981; Вепрева, 2000; Кормилицына, 2006; Лукина, 2011; Перфирьева, 2006a, 2006b; Шаймиева, 1999; Ярыгина, 2014; Schiffirin, 1980;

Crismore, 1993; Adel, 2018; Hyland, 1996, 1998; Dahl, 2004; Gillaerts ve Van de Velde, 2010; Esmer, 2009, 2018; Karakuş, 2020; Ulu, 2020; Uzun, 2002; Zeyrek, 2002; Fidan, 2002; Ünsal, 2008; Doyuran, 2009; Çakır, 2011; Şenöz-Ayata, 2012; Çapar, 2014; Kan, 2016; Dağ Tarcan, 2019; Şen, 2019, 2020, 2021; Kirişçi, 2020; Özbek, 1998; Köroğlu, 2017; Yuvayapan, 2018; Önel, 2020); kitle iletişimsel araçlarda üstsöylem (Сущская, 2018; Лю, 2019) ve konuşma dilinde üstsöylem (Пигрова, 2001; Плотникова, Шавалиева, 2017) olmak üzere alt çalışma birimlerine ayrılır. Konuşma dilinden yazılı metinlere, düz basılı yayınlardan bilimsel metinlere üstsöylem belirleyicilerini araştırmacıların çalışmalarına konu ettiği gözlemlenir.

Bildiriler, posterler, ders kitapları, makaleler gibi yayınlar akademik dilin uygulama alanlarıdır. Bilimsel metinler net, kısa, öz, resmi, anlaşılır, nesnel, kanıtsal, terimsel, biçimsel, edilgen yapılardan oluşur ve bilgi aktarır. Bu durumda öznesi belirsiz pasif yapılar, çoğul şahıs zamirleri ve çoğul fiil çekimleri kullanılır. Bilimsel dil özelliklerini yansıtan, yazarın okurunu karşıladığı kısa, öz ve yoğun bilgi akışını sağlayan makale özetleri temel bilgileri sunar, önemli hususları vurgular. Hyland'ın (2004, s.67) belirttiği gibi makale özetleri giriş, amaç, yöntem, bulgu, sonuç aşamaları içerir. Makale özetleri sadece bilim insanlarının çalışmalarını özetleyen akademik bir metin olarak değil tartışmacı bir ikna söylemi olarak değerlendirilebilir. Bilimsel metinler özellikle makale özetleri belirli bir bilimsel kültürün karakteristiğinin ve dilsel tasarımının özelliklerini yansıtır.

ARAŞTIRMA SORUSU

Çalışmanın amacı, filoloji alanında yazılmış Rusça makale özetlerinde yer alan üstsöylemsel araçların işlevlerini belirlemektir. Bu amaç çerçevesinde çalışmada ele alınan araştırma soruları şu şekildedir:

- 1.Filoloji alanındaki Rusça makale özetlerinde kullanılan üst söylem belirleyicileri ne tür bir dağılım göstermektedir?
- 2.Kullanılan üst söylem belirleyicilerinin etkileşimli (interactive) ve etkileşimsel (Interactional) dağılımı nasıldır?
- 3.Etkileşimli ve etkileşimsel üst söylem belirleyicilerinin metin içinde yoğunlaşan işlevsel görevleri nedir?

YÖNTEM

Bu çalışmada Rusça makale özetlerinde kullanılan üstsöylem belirleyicilerini tespit etmek, bu belirleyicilerin işlevsel ve anlamsal yönlerinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Çalışmada üst söylem kavramının kuramsal çerçevesine, Türkçede ve Rusçada bu konuda yapılan çalışmalara yer verilecektir. Akademik söylemde yer alan üstsöylem unsurların türleri, kullanım sıklığı ve işlevleri belirlenir. Araştırmada tarama (betimsel) ve ilişkisel araştırma deseni kullanılmıştır. Çalışmanın amacını oluşturan araştırma sorularının yanıtlanması hedeflenmiştir. Bu bağlamda, çalışmada e-library, cyberleninka gibi akademik platformlarda ve SPBGU (Petersburg Devlet Üniversitesi) ve MGU (Moskova Devlet Üniversitesi) gibi üniversite nezdinde 2020-2025 yılları arasında periyodik dergilerde yayınlanan 100 Rusça makale özeti başka bir deyişle ifadelerin öneri içerikleri basit rastgele örneklem ile ele alınarak bir derlem oluşturulmuştur. Elde edilen verilerde Hyland'ın (2005) üstsöylem belirleyicileri sınıflandırması temel alınmıştır. Makalelerde kullanılan üstsöylem

belirleyicilerinin sıklık ve dağılım verileri çözümlenmiştir. Etkileşimli (Interactive) ve etkileşimsel (Interactional) üstsöylem belirleyicileri örneklendirilerek kullanım biçimleri ve kullanım sıklıkları ele alınacaktır. Nicel analiz sonucunda incelenen akademik söylemlerde en üretken etkileşimli ve etkileşimsel üstsöylemsel araçlar belirlenecektir. Bağlamsal analiz sonucunda üstsöylem belirteçlerinin temel işlevleri belirlenir.

BULGULAR

Bu çalışmada benimsenen betimsel (tarama) ve ilişkisel araştırma desenine uygun olarak, 2020–2024 yılları arasında yayımlanmış Rusça akademik makale özetleri sistematik bir biçimde incelenmiştir. Araştırma kapsamında oluşturulan derlem, söz konusu beş yıllık zaman dilimi içerisinde farklı akademik dergilerde yayımlanan toplam 100 makale özetinden oluşmaktadır. Makalelerin seçimi, erişilebilirlik, konu çeşitliliği ve akademik nitelik gözetilerek yapılmıştır. Tabloda incelenen makale özetlerinin yıllara göre sayısal dağılımını sunmaktadır. Her yıl için benzer sayıda özetin dâhil edilmesiyle, veri setinin yapısal dengesi korunmuş; böylece üst söylem belirleyicilerinin genel kullanımı üzerine sağlıklı ve temsili bir analiz yapılması mümkün hale gelmiştir. Bu yaklaşım, verilerin içerik temelli çözümlemesine odaklanmayı ve üstsöylem unsurlarının işlevsel yönlerinin bütüncül bir bakış açısıyla ele alınmasını sağlamaktadır.

Tablo 1. Veri Tabanının Yıllara Göre Dağılımı

2020-2024	Makale Sayısı
2020	21
2021	21
2022	20
2023	20
2024	18

Örnek 1: “В последние десятилетия история филологической науки (1) **привлекает к себе устойчивое внимание** исследователей, (2) **поэтому** изучение наследия крупных ученых, оставивших в филологии свой след, (3) **имеет** несомненное актуальное значение; к подобным ученым (4) **принадлежит** Н. К. Гудзий (1887–1965). В статье дается общий очерк деятельности ученого с выделением (5) **наиболее** (6) **остро** встающих здесь проблем. В контексте современной культуры деятельность Гудзиева (7) **интересна** (8) **прежде всего** в трех основных аспектах. (9) **Во-первых**, он являет собой показательный пример резкого несовпадения общекультурной репутации ученого и реального объема сделанного им в науке. Гудзий известен (8) **прежде всего** как автор знаменитого учебника «История древней русской литературы» (1938). (10) **Однако** его творчество (11) **далеко не исчерпывается** «Историей древней русской литературы» и медиэвистикой вообще: ученый оставил существенный след во многих областях литературоведческой науки. (9) **Во-вторых**, Гудзий (12) **принадлежал к** относительно (13) **немногочисленным** состоявшимся филологам первой половины XX в., опиравшимся преимущественно на опыт дореволюционной филологии; он не порывал с традициями и не видел в этом необходимости. (14) **Вместе с тем** его исследования (15) **имели существенное значение** не только для эпохи их создания; в некоторых отношениях они сохранили актуальность до сих пор, оказываясь созвучными (16) **важным** интенциям современного гуманитарного знания. Это, (17) **в частности**, (18) **демонстрирует**

аналитические потенции дореволюционной филологии. (9) **В-третьих**, судьба Гудзия дает большой материал (19) **для** осмысления положения успешного и, одновременно, принципиального ученого-гуманитария в 1930-е — начале 1950-х гг., о границах его возможностей и необходимых компромиссах. Под углом зрения данных проблем работы Н. К. Гудзия и его научная биография (20) **рассматриваются** в статье.” (Бухаркин, 2020, s. 158)

Türkçesi: Son yıllarda, filoloji biliminin tarihi (1) araştırmacıların *sürekli ilgisini çekmiştir*, (2) *bu nedenle* filolojide iz bırakan büyük bilim adamlarının mirasının incelenmesi (3) *şüphesiz* güncel bir öneme sahiptir; bu tür bilim adamlarına (4) N. K. Gudzii (1887-1965) *aittir*. Makale, akademisyenin faaliyetlerinin genel bir taslağını sunmakta ve (5) *en* (6) *önemli* sorunlar vurgulamaktadır. Çağdaş kültür bağlamında, Gudzii'nin çalışmaları (8) *öncelikle* üç temel açıdan (7) *ilgi çekicidir*. (9) *İlk olarak*, bir bilim adamının genel kültürel ünü ile bilim alanında yaptığı gerçek çalışma miktarı arasındaki keskin tutarsızlığın açıklayıcı bir örneğidir. Gudzii (8) *öncelikle* ünlü ders kitabı History of Ancient Russian Literature'ın (1938) yazarı olarak bilinir. (10) *Ancak* onun çalışmaları Eski Rus Edebiyatı Tarihi ve genel olarak Ortaçağcılık ile (11) *sınırlı değildir*: bilim insanı edebiyat biliminin birçok alanında önemli izler bırakmıştır. (9) *İkinci olarak*, Gudzii XX. yüzyılın ilk yarısında esas olarak devrim öncesi filoloji deneyimine dayanan görece (13) *az sayıdaki* yerleşik filologdan (12) *biriydi*; gelenekten kopmadı ve buna gerek de görmedi. (14) *Aynı zamanda*, onun çalışmaları sadece yaratıldıkları dönem için (15) *önemli değildir*; bazı açılardan, çağdaş insani bilginin (16) *önemli* niyetleriyle uyum içinde olarak bugün hala geçerlidir. Bu, (17) *özellikle*, devrim öncesi filolojinin analitik gücünü (18) *göstermektedir*. (9) *Üçüncü olarak*, Gudziya'nın kaderi, 1930'larda ve 1950'lerin başında başarılı ve aynı zamanda ilkeli bir beşeri bilimler akademisyeninin konumunu, olanaklarının sınırlarını ve gerekli uzlaşmaları anlamak (19) *için* çok fazla malzeme sağlar. Makalede bu sorunlar açısından N. K. Gudziya'nın eserleri ve bilimsel biyografisi (20) *ele alınmaktadır*.

Bu makale özeti, yazarın akademik bir figür olan N. K. Gudzii'nin bilimsel mirasını değerlendirmeye yönelik tutumunu ve anlatım stratejilerini çeşitli söylem işlevleri üzerinden ortaya koymaktadır. Özetteki dilsel unsurlar, özellikle vurgulayıcı, bağlayıcı, tutum belirleyici ve çerçeve belirleyici işlevleriyle dikkat çekmektedir. Yazının başında (1), filoloji tarihine duyulan ilginin “sürekli” oluşu vurgulanarak okuyucunun dikkatinin bu alandaki sürekliliğe çekilmesi amaçlanmıştır. Benzer biçimde (5), (8), (13), (15), (18) ve (20) numaralı ifadelerde de yazarın belirli noktaları öne çıkarma çabası görülmektedir. Bu vurgulayıcılar, hem konunun önemini pekiştirmekte hem de okuyucu yönlendirmesi sağlamaktadır. Bağlayıcı unsurlar (2), (10), (14) ve (19), metnin yapısal bütünlüğünü kurmakta; düşünceler arasında mantıklı geçişler sağlayarak anlatımda akıcılık yaratmaktadır. Özellikle “bu nedenle”, “ancak”, “aynı zamanda” ve “için” gibi ifadeler, metni bölümlere ayırmakta ve yazarın söylemini yapılandırmasına katkı sunmaktadır. Tutum belirleyici yapılar (3), (4), (6), (7), (11), (12), (16), (17) ile yazarın hem konuya yaklaşımı hem de bilimsel kişiliklere yönelik değer yargıları ortaya konmaktadır. “Şüphesiz güncel öneme sahiptir”, “önemli izler bırakmıştır” gibi değerlendirmeler, yazarın nesnel olmaktan uzaklaşmadan görüş bildirdiğini gösterir. Özellikle (4) numaralı “verilir” ifadesi, öznesiz ve pasif yapısıyla nesnellik izlenimi verirken aynı zamanda yazarın kendisini geri çektiği bir anlatım biçimi sunar. Özetle (9) numaralı “ilk olarak”, “ikinci olarak”, “üçüncü olarak” gibi yapılar çerçeve belirleyici işlev görür. Bu

ifadeler, yazarın makaledeki analitik yapıyı net şekilde sunmasına yardımcı olurken okuyucunun konuya sistematik bir şekilde yaklaşmasına da olanak tanır. Sonuç olarak bu özet, klasik bilimsel söylem stratejilerinin bir örneği olarak hem içeriği sunma hem de okuyucuyu yönlendirme bağlamında işlevsel dilsel yapılarla donatılmıştır. Özellikle yazarın vurgulama, bağlama kurma ve akademik tutum gösterme yönündeki tercihleri, metnin etkili ve sistematik bir bilimsel sunum biçimiyle yazıldığını ortaya koymaktadır.

Örnek 2. “В статье (1) **рассматривается** частотное распределение ряда фразеологизмов-конструкций русского языка — тот еще X, тоже мне X, где уж нам P, вот тебе и X/P и то ли дело X/P. Под фразеологизмами-конструкциями (2) **понимаются** выражения, в основе которых лежит схема с незаполненными валентностями, сама по себе обладающая лексическим значением, не сводимым к тропическим преобразованиям. Эти схемы (3)**часто** (4) **имеют** устойчивые лексические части. В качестве материала использовался (5) **основной** подкорпус Национального корпуса русского языка за период с XVIII в. по настоящее время, (6) **хотя** (7) **основное** (8) **внимание уделялось** XIX, XX и XXI вв. Исследуемые фразеологизмы-конструкции интерпретируются нами (9) **как** дискурсивные практики, (10) **то есть** (11) **как принятые** в данном языковом сообществе способы выражения некоторого смысла. Проведенный анализ (12) **показывает**, что возникновение фразеологизмов-конструкций в дискурсе (13) **сопровождается** ощутимым повышением частоты их употребления, которое (14) **в дальнейшем** несколько снижается по мере усвоения соответствующего выражения (15) **как** дискурсивной практики. Проанализированный материал (16) **позволяет сделать вывод** о том, что частотное распределение фразеологизмов-конструкций плохо предсказуемо. (17) **При этом** (18) **можно выделить** (19) **основные** типы распределения: возрастание частоты употребления, снижение частоты употребления (20) **и** относительно (21) **стабильное** распределение. (22) **Первый** тип распределения (23) **демонстрируют**, (24) **например**, фразеологизмы-конструкции тот еще X (25) **и** тоже мне X, (26) **второй** тип — конструкция где уж нам P, (27) **а** (28) **третий** тип — выражение вот тебе и X/P. Не (29) **все** частотные распределения фразеологизмов-конструкций структурированы. Многие из фразеологизмов этого класса характеризуются беспорядочным, (30) **то есть** энтропийным распределением. (31) **Примером** (32) **может служить** выражение то ли дело X/P” (Баранов vd., 2024, s. 655).

Türkçesi: Makale, Rus dilinde “тот еще”X, “тоже мне” X, “где уж нам” P, “вот тебе и” X/P ve “то ли дело” X/P gibi bir dizi deyimisel yapının sıklık dağılımını (1) *ele almaktadır*. Deyimsel yapılar altında, kendisi de tropik dönüşümlere indirgenemeyen bir sözlüksel anlama sahip olan, doldurulmamış değerliklere sahip bir şemaya dayanan ifadeler (2) *anlaşılmaktadır*. Bu şemalar (3) *çoğunlukla* sabit sözlüksel parçalara (4) *sahiptir*. (7) *Ana* odak 19., 20. ve 21. yüzyıllar (6) *olmasına rağmen*, 18. yüzyıldan günümüze kadar olan dönem için Rus Dili Ulusal Külliyyatının (5) *ana* alt külliyyatı materyal (9) *olarak* (8) *kullanılmıştır*. İncelenen deyimisel yapılar tarafımızdan söylemsel uygulamalar, (10) *yani* belirli bir dil topluluğunda (11) *kabul edilen* bazı anlamları ifade etme yolları olarak yorumlanmıştır. Analiz, deyimisel yapıların söylemde ortaya çıkışına, kullanım sıklıklarında gözle görülür bir artışın (13) *eşlik ettiğini* ve (14) *daha sonra* ilgili ifadenin söylemsel bir uygulama (15) *olarak* asimile edilmesiyle bir miktar azaldığını (12) *göstermektedir*. Analiz edilen materyal, deyimisel yapıların sıklık dağılımının zayıf bir şekilde öngörülebilir olduğu (16) *sonucuna varmamızı sağlar*. (17) *Bununla birlikte* (19) *ana* dağılım türleri (18) *ayrıt edilebilir*: artan kullanım sıklığı, azalan kullanım sıklığı (20) *ve* nispeten (21) *istikrarlı* dağılım. (22) *İlk* dağılım türü, (24) *örneğin* “тот еще”X (25) *ve*

"тоже мне" X deyimisel yapıları ile (23) gösterilir, (26) ikinci tür "где уж нам" P'nin olduğu yapıdır, (28) üçüncü tür (27) ise "вот тебе и" X/P ifadesidir. Deyimsel yapıların (29) tüm frekans dağılımları yapılandırılmış değildir. Bu sınıftaki deyimisel ifadelerin birçoğu düzensiz, (30) yani entropik dağılımla (32) karakterize edilir. "То ли дело" X/P ifadesi buna bir (31) örnektir.

Bu makale, Rus dilindeki deyimisel yapılar olan "тот еще X," "тоже мне X," "где уж нам P," "вот тебе и X/P" ve "то ли дело X/P" gibi yapıları ele alarak, bunların sıklık dağılımlarını incelemektedir. Yazar, bu deyimisel yapıları çeşitli söylem işlevlerine atıfta bulunarak analiz etmekte ve aynı zamanda metnin dilsel yapısını bu işlevsel öğelerle desteklemektedir. Makale özetinde yazar vurgulayıcı, bağlayıcı, tutum belirleyici ve çerçeve belirleyici ifadeler aracılığıyla hem metnin yapısal bütünlüğünü sağlar hem de analiz edilen dilsel yapıları daha anlaşılır kılar. Vurgulayıcıların yoğunluğu (10 kez) dikkat çeker, içerikte sıkça kullanılan vurgulayıcılar (1), (2), (4), (8), (11), (12), (13), (16), (23), (29) yazarın belirli ifadeleri ya da kavramları öne çıkarmak için kullandığı dilsel araçlardır. Bu tür yapıların sıklıkla kullanılması, metnin ana argümanlarını ve önemli noktalarını güçlü bir şekilde belirginleştirme amacını taşır. Yazar, önemli ifadeleri ve ana temaları vurgulayarak okuyucunun bu noktaları zihninde pekiştirmesini sağlar. Bu vurgulayıcılar aynı zamanda metnin anlamının ve kapsamının derinleşmesini de sağlar.

Bunun yanında tutum belirleyicilerin (7 kez) sıklığı görülür, (3), (5), (7), (9), (15), (19), (21) yazarın metne öznel bir bakış açısı eklediğini ve kendi görüşlerini belirttiğini gösterir. Yazar, bu unsurlar aracılığıyla metin boyunca kişisel değer yargılarını, değerlendirmelerini ve bakış açılarını paylaşır. Örneğin, "bizim görüşümüze göre", "öyle ki" gibi ifadeler, yazarın söylemsel bakış açısını ve metne kattığı öznel katmanı gösterir. Bu yapıların yoğunluğu, metnin yalnızca objektif bir analiz değil, aynı zamanda yazarın kendine ait bir tutumu da içerdiğini belirtir. Mantıksal bağlayıcılar ise (5 kez) metnin akışını sağlamakta önemli bir rol oynar; (6), (17), (20), (25), (27) yazarın cümleler arasındaki mantıklı geçişleri kurmasına yardımcı olan unsurlardır. "Bu nedenle", "ama", "örneğin" gibi ifadeler, bir önceki ve sonraki cümleler arasındaki ilişkiyi belirginleştirir. Mantıksal bağlayıcılar, metnin okuyucu tarafından kolayca takip edilmesini sağlar. Çerçeve belirleyiciler (4 kez); (14), (22), (26), (28) metni belirli bir düzene sokarak okuyucunun daha kolay anlaması için kullanılır. "ilk olarak", "ikinci olarak" gibi yapılar, metindeki argümanları ayırarak her birinin amacını belirginleştirir. Bu çerçeveleyici unsurlar, sunulan argümanların daha sistematik ve yapılandırılmış olmasını sağlar. Kod çözümleyiciler (4 kez) kullanılarak (10), (24), (30), (31) karmaşık kavramlar açıklığa kavuşturulur. İfadelerin anlaşılabilirliğini artırır. Son olarak, kaçınılmalar (2 kez), (18), (32) metinde kesinlikten kaçınılmış ve daha temkinli bir dil kullanılmıştır. Bu da yazarın açık fikirli ve esnek bir bakış açısına sahip olduğunu gösterir. Metnin dilsel yapılarının bu şekilde dağılımı, yazarın konuya dair belirli bir bakış açısını güçlü bir şekilde ilettiğini ve metnin hem analitik hem de öznel yönlerini dengeli bir şekilde sunduğunu işaret eder.

1. Metinsel üstsöylem

Okuru metinde, bilgi odaklı etkileşimli olarak yönlendirmeyi sağlar. Okura bilgi aktarımının tutarlı ve anlaşılır bir şekilde yapılması için kullanılır. Bu başlıkta beş işlevden bahsedilir.

Tablo 2. Metinsel Üstsöylem Araçlarının Kullanım Sıklığı

Ulam ve Örnekler	Sayısı	Yüzdesi
Mantıksal bağlayıcılar	968	%80
Однако, но, хотя (ancak, ama, fakat, rağmen); тем не менее (buna rağmen, yine de); наоборот (aksine); для (için); поэтому (bu yüzden);	162	
и (ve), к тому же (ek olarak), также (aynı şekilde), уже (artık, çoktan), кроме того (üstelik, ayrıca), более того (kaldı ki, üstelik), причем (dahası, üstelik), даже (hatta), с другой стороны (öte yandan); с этим (bununla birlikte); в связи с этим (buna ilişkin); наряду с этим (bununla birlikte);	806	
Çerçeve Belirleyicileri	83	%6,91
во-первых, во-вторых, в-третьих, наконец (ilk olarak, ikincisi, üçüncüsü, son olarak), затем (sonra), дальнейший (sonraki), впоследствии (akabinde), следующий (bir sonraki), в заключение (sonuçta, nitekim), в результате (sonuçta);	50	
Цель этой статьи/целью данной статьи (bu makalenin amacı);	33	
Metin İçi Belirleyiciler	15	%1,24
как показано выше/ниже (yukarıda/aşağıda belirtildiği gibi);	15	
Tanıtlayıcılar	41	%3,41
Согласно X (X'e göre); указано (belirtilir), по X-ему мнению (bizim görüşümüze göre);	41	
Kod Çözümleyiciler	93	%7,74
то есть (yani), а именно (aslında), например /пример (örneğin), что означает/означает (demek oluyor ki), таким образом (böylece), так (böylece), в частности (özellikle), или (ya da).	93	
Toplam	1200	%100

Rusça yazılan makale özetleri (100) kapsamında yapılan analizde en sık rastlanılan metinsel üstsöylem ögesinin bağlayıcılar olduğu görülür. Bağlayıcılar içinde var olan bilgiye bilgi ekleme anlamı taşıyan bağlaçlar en yoğun kullanım oranına sahiptir, ardından düşük oranla karşıtlık bildiren bağlaçlar gelir. Böylece bilginin yapılandırılarak verilmesi, mantıksal bir sıra kurulması, bilgi sıralamasının ardı ardına zincir gibi sunulması ön plana alınarak okura rehberlik etme amacı yansıtılır. Dolayısıyla metinlerin didaktik yönü vurgulanır. Karşıtlık anlamının az kullanılması makale özetlerinin daha çok bilgilendirici ve açıklayıcı bir yapıda olduğunu, tartışmalı veya eleştirel yönlerinin daha az ön plana çıkarıldığını düşündürür.

Üstsöylem ögelerinden kod çözümleyiciler bağlayıcılardan sonra en yoğun rastlanan ikinci unsurdur. Kavramı, sıralanan bilgileri açıklama yaparak, örneklenerek ve yeniden ifade edilmesini sağlayarak daha anlaşılır hale getirmek için kullanılır. Bu ögelerin sık kullanılması anlatımın açıklığının, kavramsal netliğin ve okurun algısının önemsendiği şeklinde yorumlanabilir. Metnin öğretici, ikna edici özelliklerini ön plana çıkarır. Okur merkezli yaklaşım görülür.

Çerçeve belirleyicileri okura yönlendirerek argümanları belirli bir mantık çerçevesinde sunar, bilgilerin sınırlarını belirler, zihinsel bir rota çizer. Bağlayıcıların kullanımına oranla düşük oranda rastlandığı söylenebilir. Söylemin yapısal yönü doğrudan belirtilmeden dolaylı bir anlatımın tercih edildiği söylenebilir, bunun yanı sıra sade, sözcük fazlalığından kaçınılarak yapılandırılmış makale özetleri görülür.

Metin içi belirleyiciler ve tanıtlayıcılara nispeten az rastlanır. Dolayısıyla, makale özetleri gibi sınırlı bilgi fragmanlarında neyin anlatıldığı aktarılırken, metinsel yönlendirme sunan nasıl anlatılıyor kısmı geri planda tutulur ve metnin içine saklanır.

2. Alıcı Odaklı Etkileşimli Üstsöylem

Tablo 3. Alıcı Odaklı Etkileşimli Üstsöylem Araçlarının Kullanım Sıklığı

Ulam ve Örnekler	Sayısı	Yüzdesi
Kaçınsamalar	38	%6,74
можно (mümkün); довольно (oldukça), скорее (daha ziyade), главным образом (esas olarak), видимо (görünüşe göre), достаточно (yeterli), так сказать (deyim yerindeyse), может быть (belki), так или иначе (öyle veya böyle), считается (sayılır);	38	
Vurgulayıcılar	283	%50,26
сомнение (şüphe); очевидно (açıkça), действительно (gerçekten), вообще (aslında), показывать (göstermek), демонстрировать (göstermek), должен (gerekli), надо (gerekli), крайне (oldukça), очень (çok); традиционно (geleneksel); как правило (genel olarak); широко (geniş), заметно (dikkat çekici), весьма (oldukça), все больше (gittikçe), наиболее (daha, en çok), особенно (özellikle), в большей степени/ в большей мере (daha büyük ölçüde), во многих областях (birçok alanda), большинство (çoğunlukla); устанавливать (kurmak); выявлять (ortaya çıkmak), естественно (doğal olarak), только (sadece), необходимо (gerekli), стоит (değer), требование /требовать(ся), сущность (özünde), существенный (temel), прежде всего (herşeyden önce); в первую очередь (öncelikle); позволяет подчеркнуть (vurgulamak), позволяет утверждать (iddia etmek), акцентируется внимание (vurgulanmak), не только ... но и (sadece değil, aynı zamanda....), либо .. либо (ya... ya da...), не столько ... сколько (..olduğu kadar değil), известно (bilinen);	283	
Tutum Belirleyicileri	173	%30,72
важно/важность (önemli); соответствовать (uyumlu), уместный (uygun); логичный (mantıklı), убедительно (ikna edici), участвовать (katılmak), вступить (katılmak); новый (yeni), актуальный (güncel), значимый (önemli), ценность (değerli), выдающийся (seçkin), особый (özel/ayrıcılık), интерес/интересный (ilginç), отличительный (ayırt edici), детерминированный (belirleyici), недостаточно (yetersiz), проблема (problem), вопрос (soru), ошибка (hata), отсутствие/ отсутствовать (yokluk, eksiklik);	173	
Kendinden Söz Etme	67	11,90
мы (biz), нам (bize), нами (bizimle), наш (bizim), автор (yazar)	67	
Bilgi açısından konumlanma belirleyicileri	2	%0,35
Следует/ дает возможность видеть (görmeliyiz/görme imkanı verir)	2	
Toplam	563	%100

Okurun dikkatini çekmeyi, yönlendirmeyi amaçlayan ve bilginin önemine işaret eden vurgulayıcılar, Rusça makale özetlerinde alıcı odaklı üstsöylem öğeleri arasında en sık rastlanan tür olarak öne çıkar. Etkili bir iletişim ve ikna etme aracı olarak rol oynar, “ne neden önemli” sorusuna odaklanır. Odak noktalarını belirterek güçlü bir etki oluşturmak hedeflenir.

Vurgulayıcılar ögesinden sonra alıcı odaklı üstsöylem öğelerinden tutum belirleyiciler ikinci en sık kullanılan unsurdur. Böylece yazar bilgiye yalnızca tarafsız biçimde yer vermekle kalmayıp,

aynı zamanda kendi değerlendirmelerini ve bakış açısını yansıtır. Metne kişisel bir ses ve yorum katmanı ekler. Yazar sadece bilgi vermez, o bilgiye nasıl yaklaşılacağını ima eder. Metnin yapısında hem önceliklendirme, hem de duygusal veya eleştirel katman bulunduğunu gösterir.

Makale özetlerinde yazarın kendini anma biçimi belirgin birimler olan birinci tekil şahıs zamirlerle yapılmadığını, bunun yanı sıra sıklıkla kendisinden “yazar” olarak bahsetmesi, üçüncü tekil şahıs konumuna getirmesi dikkat çeker. Bunun yanı sıra birinci çoğul şahıs kullanımlara rastlanır, bu tür kullanımlarda çoğunlukla kapsayıcı biz (inclusive we) kullanılır, yani “yazarı ve okuru bir bütün olarak” (Şen, 2020, s. 63) değerlendirir. Çoğunlukla Rusça makale özetlerinde şahıs zamirsiz, eylemi yapanın belli olmadığı pasif cümle yapılarına rastlanır.

Alıcı odaklı üstsöylem öğelerinden kaçınılmalar ve bilgi açısından konumlanma belirleyicileri Rusça yazılan makale özetlerinde nispeten az rastlanır. Yazarın bilgiye karşı daha doğrudan, kesin ve otoriter bir tutum sergilediğini gösterir. Kaçınma yapılarının eksikliği temkinli ve ihtiyatlı bir söylem yerine kararlı ifadelerin öne çıktığını düşündürür. Böylece Rusça akademik yazımda otorite ve açıklık beklentisinin yüksek olduğu söylenebilir. Bilgi açısından konumlanma belirleyicilerinin azlığı, bilginin nereden alındığına veya nasıl elde edildiğine dair işaretlerin özetlerde çok sık verilmediğini gösterir. Özetlerde sıklıkla sonuç bildirimi ve argümanları öne çıkarma işlevine odaklanıldığı, kaynak ya da yöntem detaylarının arka plana atıldığı söylenebilir. Böylece, makale özetleri daha mesafeli, daha yazar merkezli bir tutumla yazılmıştır. Genellikle kesinlik, netlik ve otorite taşıyan söylemlerle kurulduğunu gösterir. Dolayısıyla, okurun yönlendirilmesinden çok, doğrudan bilgi sunumu ve yazarın güçlü konumlanması üzerine kurulu bir söylem stratejisine işaret eder.

SONUÇ ve TARTIŞMA

Bu çalışma, Rusça akademik makale özetlerinde kullanılan üstsöylem belirleyicilerinin türlerini, sıklıklarını ve işlevlerini inceleyerek, filoloji alanındaki çağdaş akademik söylemin temel özelliklerini ortaya koymayı amaçlamıştır. Elde edilen bulgular, üstsöylem belirleyicilerinin yalnızca metinler arası geçişi sağlamadığını, aynı zamanda yazarın söylemsel tutumunu, metnin yapısını ve okuyucuya yönelik iletişim stratejilerini de şekillendirdiğini göstermektedir. Günümüz filoloji bilimsel metnlerinin yazarları ise, okuyucunun bilgiyi doğru ve rahat bir biçimde algılayabilmesi için içerikleri belirli bir formda ve sistematik bir yapıda sunmaya özen göstermekte; bu bağlamda insan merkezci bir yaklaşımı benimsemektedir.

Günümüz filoloji söyleminde üstsöylem belirleyicileri, metin oluşturma, değerlendirme, yorumlama, çalışmanın önemini vurgulama, araştırma perspektiflerini belirtme, istatistiksel doğrulama, yazarlık ve kişisel görüşlerin aktarımı gibi çok boyutlu işlevler üstlenmektedir. Bu çok yönlü işlevler sayesinde, makale özetlerinin yalnızca bilgi aktaran değil, aynı zamanda yoruma açık, diyalogik bir yapı taşıdığı sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte, çağdaş Rusça filoloji makale özetlerinde iletişimsel ve retorik üstsöylemlere rastlanmamaktadır. Bu durum, makale özetlerinin bilgi sunumu ve yazarın net konumlanmasından çok, daha çok nesnel ve tarafsız bir yaklaşımla yazıldığını göstermektedir.

Analiz edilen makale özetlerinde en sık kullanılan etkileşimli (interactive) üstsöylem belirleyicilerinin bağlayıcılar olduğu görülmüştür. Özellikle ekleme ve neden-sonuç bağlaçlarının yüksek kullanımı, bilgilerin zincirleme bir yapı içinde, sistematik ve anlaşılır bir biçimde sunulduğunu işaret eder. Karşıtlık bildiren bağlaçların görece düşük kullanım sıklığı ise, özetlerin tartışmacı ya da eleştirel yönlerden ziyade açıklayıcı ve bilgilendirici bir yapıya sahip olduğunu düşündürmektedir. Mantıksal bağlayıcıların sık kullanılmasına karşın metin içi belirleyicilerin oldukça sınırlı biçimde kullanılması, özetlerin özetlenen çalışmadan ayrı, bağımsız bir söylem birimi olarak kurgulanmasından kaynaklanmaktadır.

Etkileşimsel (interactional) üstsöylem belirleyiciler arasında ise en sık kullanılanların vurgulayıcılar olduğu tespit edilmiştir. Bu durum, yazarların belirli bulgulara dikkat çekme, argümanlarının önemini vurgulama ve okurun ilgisini yönlendirme çabalarıyla ilişkilidir. Buna karşın bilgi açısından konumlanma belirleyicileri ve şahıs zamirlerinin nadiren kullanılması, özetlerde otoriter, doğrudan ve nesnel bir söylem tarzının tercih edildiğini göstermektedir. Özellikle birinci tekil şahıs zamirlerinin kullanılmaması ve yazarın kendini ya üçüncü şahısla (ör. “yazar”) ifade etmesi ya da edilgen yapılarla geri planda tutması, akademik nesnellığe verilen önemi yansıtmaktadır.

Bununla birlikte, metinlerde kullanılan belirli sözcük türleri – değerlendirme sıfatları ve zarfları, gereklilik ve zorunluluk bildiren fiiller – yazarların metin içinde stratejik bir varlık sergilediklerini göstermektedir. Yani yazar her ne kadar açıkça kendini göstermese de, kullandığı üstsöylem araçlarıyla araştırma konusuna yönelik tutumunu, kesinlik ya da belirsizlik düzeyini, ikna edici gücünü ve duygusal yaklaşımını dolaylı yollarla ortaya koymaktadır. Bu da, bilimsel nesnellik içinde bireysel sesin varlığını ve çeşitlenmesini mümkün kılmaktadır.

Rusça akademik makale özetlerinde kullanılan üstsöylem belirleyicileri, yalnızca metnin organizasyonunu değil, aynı zamanda yazarın konumlanışını, metnin okuyucuyla kurduğu etkileşimi ve bilgi aktarımının ikna ediciliğini doğrudan etkilemektedir. Bu açıdan bakıldığında, üstsöylem öğeleri akademik iletişimin yalnızca yardımcı unsurları değil, aynı zamanda söylemin kurucu yapı taşlarıdır. Bu belirleyicilerin stratejik kullanımı, bilimsel metinlerde anlamın inşası kadar otoritenin, nesnelliğin ve söylemsel gücün de taşıyıcısı olarak değerlendirilebilir.

KAYNAKÇA

- Dağ Tarcan, Özlem (2017). “Türkçe Bilimsel Metinlerde Etkileşimli Üstsöylem Belirleyicileri.” Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 8(2), 176-194 DOI:10.1501/sbder0000000144.
- Hyland, Ken (2005). *Metadiscourse. Exploring Interaction in Writing*. London: Continuum.
- Hyland, Ken (1998). “Persuasion and context: The pragmatics of academic metadiscourse.” *Journal of Pragmatics* 30, 437-455. [https://doi.org/10.1016/S0378-2166\(98\)00009-5](https://doi.org/10.1016/S0378-2166(98)00009-5)
- Hyland, Ken (2017). “Metadiscourse: What is it and where is it going?” *Journal of Pragmatics* 113, 16-29. doi: 10.1016/j.pragma.2017.03.007
- Hyland, Ken ve Polly Tse (2004). “Metadiscourse in academic writing: A reappraisal.” *Applied Linguistics* 25(2), 156-177. <https://doi.org/10.1093/applin/25.2.156>

- Martin, James Robert ve Peter White (2005). *The language of evaluation: appraisal in English*. New York: Palgrave Macmillan.
- Şen, Ekin (2020). "Makale Özetlerinde "Ben" ve "Biz": Bir Üstsöylem Çözümlemesi." *International Journal of Language Academy* 8 (1), 62-72. <http://dx.doi.org/10.29228/ijla.39695>
- Şen, Ekin (2021). "Üstsöylem: Tanım, Modeller, Çözümlemeler Çerçevesinde Bir Değerlendirme." *Kültür Araştırmaları Dergisi* 8(February), 275-299. DOI: 10.46250/kulturder.863659.
- Vande Kopple, William (1985) "Some exploratory discourse on metadiscourse." *College composition and Communication* 36, 82–93.
- Баранов, Анатолий Николаевич ve Дмитрий Олегович Добровольский (2024). "Дискурсивные практики в динамике системы русской фразеологии: на примере фразеологизмов-конструкций." *Вестник Санкт-Петербургского университета. Язык и литература* 21(3), 655–667. <https://doi.org/10.21638/spbu09.2024.308>.
- Бахтин, Михаил Михайлович (1979). *Эстетика словесного творчества*. М.: Искусство.
- Бухаркин, Петр Евгеньевич (2020). "Н. К. Гудзий — облик ученого в исторической ретроспективе." *Вестник Санкт-Петербургского университета. Язык и литература* 17(2), 158–171. <https://doi.org/10.21638/spbu09.2020.201>
- Вежбицкая, Анна. (1978). "Метатекст в тексте" *Новое в зарубежной лингвистике* №8. 402–424.
- Гаспаров, Борис Михайлович (1996). *Язык. Память. Образ. Лингвистика языкового существования*. М.: Новое литературное обозрение.
- Мисонжников, Борис Яковлевич (2020). "Комментарий в структуре медиапубликации как субъект формирования метадискурса." *Мир лингвистики и коммуникации: электронный научный журнал* №4. 267–282.
- Рябцева, Нина Константиновна (1994). "Коммуникативный модус и метаречь [Текст]" *Логический анализ языка. Язык речевых действий* М.: Наука, 82-92.
- Тарский, Альфред (1972). "Истина и доказательство." *Вопросы философии* №8, 136–145.
- Чернявская, Валерия Евгеньевна (2017). "Методологические возможности дискурсивного анализа в корпусной лингвистике." *Вестник Томского государственного университета* 50, 135–148. DOI: 10.17223/19986645/50/9.
- Чумак-Жунь, Ирина Ивановна (2007). "Автометадискурс как составляющая поэтического дискурса." *Русский язык: исторические судьбы и современность. III Международный конгресс исследователей русского языка (Москва, МГУ им. М. В. Ломоносова, филологический факультет, 20-23 марта 2007 г.): труды и материалы / сост. М. Л. Ремнева, А. А. Поликарпов. М.: МАКС Пресс. 334-335.*
- Якобсон, Роман. (1975). "Лингвистика и поэтика." *Структурализм: «за» и «против»* №1. 193–230.

Prof. Dr. Soner Akpınar

**ÇAĞDAŞ
TÜRK ROMANINDA
6-7 EYLÜL OLAYLARI**

Rumlar Etnisite ve Kimlik

Günce Yayınları

MUNİS FAİK OZANSOY

Yaşamı, Yapıtları, Sanatı

H. Yasemin Mumcu

Günce Yayınları

FAİK ÂLİ OZANSOY

YAŞAM ÖYKÜSÜ, YAPITLARI VE ŞAIRLİĞİ

DOÇ. DR. SEVİM KARABELA ŞERMET

Günce Yayınları

GÜLMECENİN DİLLERİ

Prof. Dr. Ünsal Özünü

Günce Yayınları